

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2021

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri ili li na masiatari a 11.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Šamari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzaŋu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A:	Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Henefha kha minetse ya 20
KHETHEKANYO YA C:	Henefha kha minetse ya 50
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1: PHUROSА**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

**THINGOKHWALWA A DZI NA ZWITUKU ARALI DZA
SA SHUMISWA ZWAVHUDI**

1	Madembe ndi musidzana wa u naka a no dzula shangoni la Vuvha. Siani la pfunzo o vha o neiwa a dovha a ingwa. Malume awe Vho Dala vho mu rengela lutingokhwalwa sa mpho ya duvha lawe la mabebo, vho tutuwedzwa nga u kona have siani la pfunzo.	
2	Lutingokhwalwa ulwo lwo vha lu tshi tou vha <u>tshinembe khambana ya funzani kha Madembe</u> . Ri ri a si tshinembe ngani, vhunga hothe hune a ya u vha e nalwo. Na zwa bannda na vhurukhu zwi vhuya zwa tou sala murahu ngauri vhurukhu vhu tshi kuvhiwa bannda li a vhothololwa.	5
3	Hezwo zwo vhangwa nga dzema la u dzula a tshi difoda tshifhinga tshothe nga lutingokhwalwa lwawe. Mme awe Vho Latani vho edzisa u mu kaidzela lwone, vho pfiwa nga nnyi. Namusi vho mu shushedza ngauri vha do vhudza malume uri vha de vha lu dzhie, a ho ngo vha na tshanduko. Madembe o di isa phanda na u dzula o nambatelana na lutingokhwalwa lwawe.	10
4	Dzema la u foda dziselifi la hulela vhukuma he muthada ya thoma u difoda i songo ambara. Vhunzhi ha zwinepe zwine a difoda u zwi vhea kha feisibugu, isitagireme na kha thwitha. Na zwenezwi zwine a difoda e sheleni o vha a tshi zwi vhea henengei hune ha vha na zwiwe. Madembe ho ngo vhuya a vhona hu na zwo khakheaho kha zwine a khou ita. Ene u khou vhona hu hone a tshi khou diphina nga lutingokhwalwa lwawe.	15 20
5	Maitele haya a dziselifi o vha o tanganya shango fhedzi vhane vha bva phanda khao ndi thangana ya murole. Mbudziso ndi ya uri na vhone vha a difoda vha songo ambara, vha ita zwine Madembe a ita naa? Mbudziso iyi a si vhanzhi vha na phindulo nayo. Vhaambi vha ri maitele ayo a tutuwedzwa nga minwaha ine muthu a vha nayo.	25

- 6 A tshi swika yunivesithi a mbo di thupha maitele awe a dziselifi. A futelela kha dzibugu dzawe u swika a tshi wana digirii ya mulayo nga tshifhinga tsho vheiwaho. Zwenezwi e yunivesithi, o mbo di seisana na muiwe wa matshudeni vha fulufhedzisana u dzula vhothe. 30
- 7 O mbo di wana mushumo kha vhaiwe vhoramilayo kha dorobo ya tsini na hune a dzula hone. Mafhungo ayo o takadza mme awe Vho Latani, malume awe a ri tsha amba. Lufuno lwa Madembe na muthannga wawe lwo di ya phanda. Vho do andana kha zwa u ita munyanya muhulu. Vho dzudzanya zwothe zwi kwamaho munyanya ha sa vhe na tshithihi tsho salaho nga nda ha duvha la munyanya uri li swika lini? 35
- 8 Nangoho duvha la munyanya la swika. Vhathu vha bva masia othe a shango. Wo vha u tshi ri muthu wa lifha. Ho bva na vha si no ngo bva. Kereke ya dala ya tou phaa!
- 9 Musi munyanya u vhukati, muiwe musidzana a no pfi Ndifhedzo a mbo di takuwa a latekanya zwinepe zwa Madembe a songo ambara henefho kerekeni. Vhaambi vha ri musidzana uyo o zwi itiswa nga vuvu la uri o dzhielwa muthannga wawe nga Madembe. 40
- 10 Muthannga wa Madembe a tshi vhona zwinepe zwa gede wawe a songo ambara, a mbo di la nyala na zwenezwo. A mbo di livha goloini yawe a rwa a tshi sendedza. Madembe ene o sala e tshililo tshawe thukhu, a kundwa na mufhumudzi. Ha mbo di vha u pfuvha ha munyanya. Vhafunzi na vhathu vhothe vho daho vho sala vho fara zwitefu. 45
- 11 Haa! Ndi zwavhukuma, thingokhwalwa dzi a leludza zwithu fhedzi kha vha dzi shumise zwavhudi. Zwa sa ralo hu do vhuya a eneala a Madembe a munyanya u tshi pfuvha nga mulandu wa zwe a ita mulovha. Nangoho la mulovha lo tshinya la namusi. 50

[Zwi bva kha thimu ya vhalingi]

- 1.1 Ndi nnyi we a rengela Madembe lutingokhwalwa nga duvha lawe la mabebo? (1)
- 1.2 Malume a Madembe vho tutuwedzwa ngani u mu rengela lutingokhwalwa? (1)
- 1.3 Dzema le Madembe a vha e nalo ndi la mini? (2)
- 1.4 Sumbedzani zwithu ZWIVHILI zwe mme a Madembe vha ita u lingedza fhelisa dzema la nwana wavho. (2)

- 1.5 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri Madembe u tshimbila na tshifhinga ro sedza kutshilele kwawe? (2)
- 1.6 Lifurase lo talwaho nga fhasi li bvisela khagala zwifhio? (2)
- 1.7 Ndi ngani Madembe o phasa digirii yawe nga tshifhinga tsho vheiwaho? (2)
- 1.8 Vhambedzani Madembe wa musi a sa athu u ya yunivesithi na Madembe wa musi o no vha yunivesithi? (2)
- 1.9 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Musidzana we a pfuvhisa munyanya wa Madembe ndi ...
- A Latani.
B Fhulufhedzo.
C Ndifhedzo.
D Ntshavhedzeni. (1)
- 1.10 U latekanywa ha zwinepe zwa Madembe zwo bvukulula zwifhio kha muhannga wawe. (2)
- 1.11 Ndi mulaedza ufhio une muwali a khou bvisela khagala kha phara ya 11? (2)
- 1.12 Ni a pfela vhutungu Madembe kha zwe a tangana nazwo musi mafhungo a tshi fhela? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.13 Arali ho vha hu inwi Madembe we a pfuvhiselwa munyanya no vha ni tshi do ita mini? Nwalani mbuno tharu. (3)

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 1.14 Bulani ZWIVHILI zwo iledzwaho kha tshifinga tsha khovidi-19 no sedza tshifanyiso itshi? (2)
- 1.15 Vhathu vha re kha tshifanyiso vha khou vhonala vhe ngafhi? Tikedzani. (2)
- 1.16 No sedza kuambarele kha vhathu vha re kha tshifanyiso, inwi ni a tama u diwana ni kha nyimele iyo naa? Tikedzani. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u n̄wala mbuno dza SUMBE nga maga a u d̄itsireledza kha Khovidi-19.

NDAELA:

1. N̄walani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a p̄falaho, nga maga a u d̄itsireledza kha Khovidi-19.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo ānu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. N̄walani mbuno NTHIH̄I kha fhungo l̄in̄we na l̄in̄we.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yānu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**MAGA A U D̄ITSIRELEDZA KHA KHOVIDI-19**

Dwadze la Khovidi-19 lo swika ri songo lavhelela la dzinginyisa lifhasi lothe. World Health Organisation yo vhea maga ane vhatu vha tea u a tevhelela vhutshiloni ha d̄uvha na d̄uvha u tsireledza u phadalala ha dwadze ili.

Maga ayo ndi haya: Vhatu vha fanela u sa tsitsikana uri vhwadze vhu si pfukele kha vhāwe. U khāana, u kuvhatedzana na u mamana zwo iledzwa. Vhatu vha tea u lumelisana nga u kwamana ha dzikhudavhava na milenzhe. Zwanda zwi fanela u t̄ambiwa nga tshisibe tshifhinga tshothe lwa mithethe ya 20. Sanithaiza dza alcohol ya 70% na u ya n̄tha dzi fanela u shumiswa ngauri dzi na maanda a u vhalaha zwitshili.

Musi muthu a tshi ya vhatuni u fanela u ambara masiki u thivhaho mulomo na ningo u thivhela zwitshili zwine zwa nga phadaladzwa nga u hotola kana u atsamula. Thempharetsha dzi fanela u dzhiwa musu vhatu vha tshi ya fhethu ha vhatu vhanzhi. Ya wanala i n̄tha muthu uyo u fanela u d̄ivalela fhethu hawe e ethe a ita ndingo. Ndingo dza bva dzi tshi ri u na Khovidi-19 u fanela u dzula e ethe a tshi khou tevhedza ndaela dza dokotela u swika a tshi fhola. Zwishumiswa zwi fanela u tanzwiwa nga mishonga i vhalayaho zwitshili. Ra tevhedza maga hayo ri do fhenya dwadze heli.

[Zwi bva kha vhalangi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:**10**

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

ZWISHUMISWA ZWA NGADENI
BUKUṬA. IWE VHATHU!

Vhalimi zwi do vha leludzela mushumo.
Ri wanala Mangondi tsini na tshigayo.
Nga mulandu wa Khovidi-19, mitengo yashu yo tsa lu mangadzaho.
Ri shuma u bva nga iri ya 08:00 u swika ya 17:00 vhukati ha vhege.
Vhathu vhafumi vha u thoma vha wana luafhulelo.
Kha vha ri kwame kha: 082 833 3062

[Tshi bva kha www.black and white images]

3.1 Mushumo wa khephusheni kha khungedzelo iyi ndi ufhio? (1)

3.2 Ndi vhafhio vhane vha nga gidimela zwo kungedzelwaho? (2)

3.3 Ndi ngani mitengo yo tsa u ya nga khungedzelo iyi? (2)

3.4 Nangani phindulo yone yone kha mutevhe wo nekedzwaho:

Mukungedzeli u khou tama vhathu vha tshi tou ...

A renga zwiliṅwa zwa mavhengeleni.

B humbela zwiliṅwa kha vhane vha shuma.

C renga zwishumiswa zwa u lima.

D wana zwiliwa.

(1)

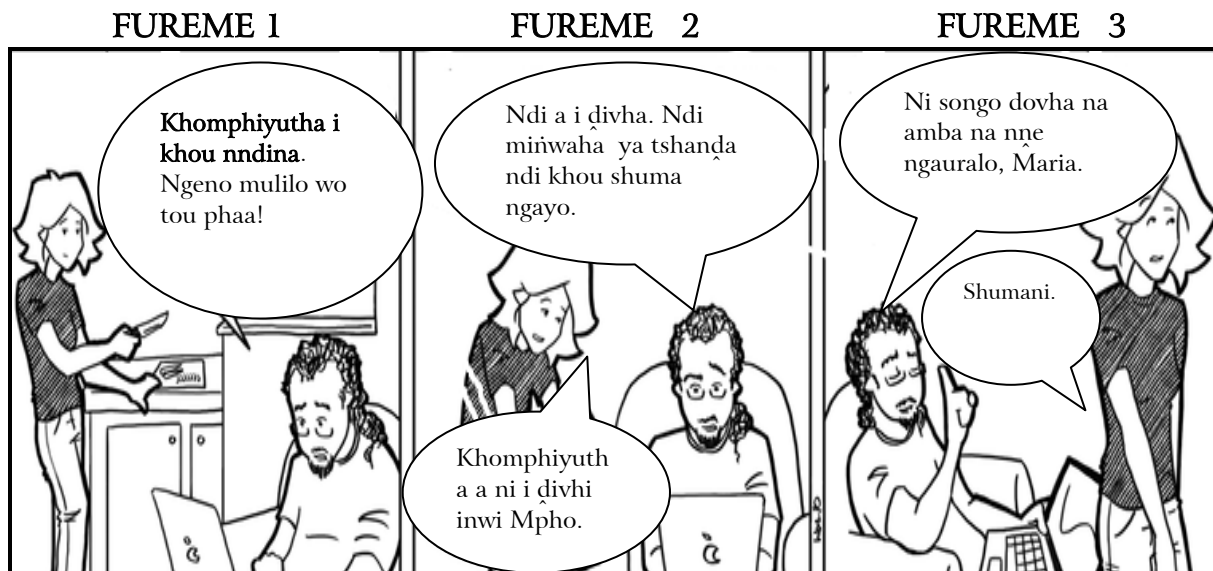

- 3.5 Avha vhathu vha a shuma nga Mugivhela na Swondaha naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 3.6 Inwi ni vhona zwa vhulimi kana u ita ngade zwi zwa ndeme naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- [10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni ḍo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 4.1 ṅwalani fhungo lo swifhadzwaho kha fureme ya 1 li vhe kha thenda. (2)
- 4.2 Kha fureme ya 1 topolani linyanyu ni dovhe ni li shumise kha fhungo le na tou ḍisikela. (2)
- 4.3 No sedza fureme ya 2, ndi ngani Mpho o tou ruḍa maṅo? (2)
- 4.4 Ni a tendelana naa na uri Mpho ndi kale o gudela zwa khomphiyutha? Tikedzani muhumbulo waṅu. (2)
- 4.5 Ni vhona kuambele kwa Maria kwo tea naa malugana na zwine a khou vhudza Mpho? Tikedzani. (2)
- [10]

MBUDZISO 5

5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSА

1	Vho Mulaudzi vha ri: 'Vhathu kha vha sendele murahu.' Vha tshi khou itela uri mapholisa na vha thusothanzi vha shume zwavhudi . Haya o vha mafhungo a khombo ye ya tou vhangwa nga nthani ha lufhilo lwo kalulaho.	
2	Pholisa la u dzhia zwinepe na lone lo mbo di thi taiwi. Pholisa lo foda khuvhabvu. Ndi hone nga murahu vhathusothanzi vha tshi thoma u thusa ula muthannga o thuliwaho nga goloi.	5
3	Vhunga vhathu vho vha vho dala, a hu kundwi vhasasaladzi vha tshiwo. Muñwe wa vhafumakadzi we a vha a tshi divha khuvhabvu o ri: 'Ndi hone ri tshi do edela khofhe tshidele ri sa tsha tswelwa. Arali a tou vha muholefhali zwi nga thusa.' Muñwe e nga thungo hu tou vha vhanna vha funesa luvhilo nahone vho vha vha tshi fanela u tou mu valela tshitokisini.	10
4	Vha thusothanzi vho fhedza vho hwalela khuvhabvu sibadela tsha henefho tsini. O vha o huvhala kha mulenzhe. Mapholisa vho ri vha tshi tuwa vha sia vho laedza muthannga wa thanga yawe uri a divhadze vha hayani ha uyo muthannga nga ha khombo yo bvelelaho.	15
5	Vha hashu kha ri thonifhe bada, ri dovhe ri thonifhe na riñe vhañe uri ri si tangane na khombo badani.	20

- 5.1.1 Bulani uri ipfi lo swifhadzwaho ndi lidadzisi la lushaka lufhio? (1)
- 5.1.2 Kha phara 1 hu na ipfi lo khakheaho mupeleto. Inwi li topoleni ni li shumise fhungoni no li khakhulula. (2)
- 5.1.3 Topolani pfanywa ya ipfi zwifanyiso kha phara 2 ni vhumbe fhungo ngayo. (2)
- 5.1.4 Hu na liitesa kha phara 3, li topoleni ni bule mushumo walo afho he la shumiswa hone. (2)
- 5.1.5 Thomani fhungo li tevhelaho nga ipfi: Khuvhabvu. Pholisa lo foda khuvhabvu. (2)
- 5.1.6 Vhumbani pholisemi nga ipfi: Mulenzhe. (2)

5.1.7 Nangani phindulo yo teaho.
Dzina muholefhali kha phara 3 lo vhumbwa li tshi bva kha liiti ...

- A vuhole.
- B holefhala.
- C hola.
- D holela.

(1)

5.1.8 Nwalani lifurase lo talelwaho nga fhasi li kha tshifhinga tshi daho.

(2)

5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO

U vala ha zwikolo zwo ita uri vhana vha tou khana sa namana nga dakalo. Tsho nanisaho dakalo ndi nge vhuṅa havho vha phasa milingo yavho. Vhabebi vhavho vho vha fhulufhedzisa na dzimpho nge vha phasa. Vha do vha isa Thavhani Mall u renga zwine vha funa. Vha do diphina nga u tamba mitambo yo fhambanaho sa ndila ya u dimvumvusa.

[Tshi bva kha www.black and white images]

5.2.1 Topolani litanganyi kha mutaladzi wa u thoma ni vhumbe fhungo ngalo.

(2)

5.2.2 Isani dzina 'Vhana' kha vhuthihi ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho.

(2)

5.2.3 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho afho mafhungoni?

(2)

[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80